

Rosengårdens äldreboende

Antikvarisk utredning inför om-, till- eller nybyggnation,
Värelden 1, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län

Rosengårdens äldreboende

Antikvarisk utredning inför om-, till- eller nybyggnation,
Vårelden 1, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2023-021

Rapport och foto: Veronica Olofsson

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Inledning.....	5
Uppdragets bakgrund	5
Aktuell skyddsstatus	5
Om kulturhistorisk värdering och lagstiftning.....	5
Lagstiftning.....	5
Plan- och bygglagen	6
Kulturhistorisk värdering och karaktärisering	6
Historik.....	7
Herrgården Rosenlund och kronogården Österängen.....	7
Staden växer	8
Rosenlundsområdet planläggs	8
Ålderdomshemmen i Jönköping.....	10
Rosengårdens äldreboende.....	10
Rosengården byggs om.....	12
Beskrivning.....	13
Närområdet.....	13
Byggnadens exteriör	14
Byggnadens interiör.....	16
Kulturhistorisk värdering och karaktärisering.....	18
Följande karaktärsdrag är värdebärande:.....	20
Antikvariska rekommendationer	20
Administrativa uppgifter.....	22
Referenser.....	23
Arkiv.....	23
Kartmaterial.....	23
Tryckta källor och litteratur	23

Inledning

Uppdragets bakgrund

Rosengårdens äldreboende står inför förändring. Anläggningen uppfördes i mitten av 1960-talet och består av flera byggnadsvolymer i en till två våningar. Äldreboendet inrymmer fem boendeavdelningar med omkring 65 boenderum, gemensamhetsutrymmen och personallokaler. Det finns nu planer på att förtäta området. Flera olika alternativ har övervägts, såväl om- och tillbyggnad med fler våningar som rivning och nybyggnad. För att kunna förtäta området behöver en ny detaljplan tas fram. Inför det fortsatta projekterings- och planarbetet har Tekniska kontorets fastighetsavdelning beställt en antikvarisk utredning som belyser äldreboendet ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Föreliggande utredning är tänkt att ge en historisk bakgrund av byggnaden och närområdets fysiska utveckling. Vidare ges en beskrivning av byggnadens exteriör och interiör. Utredningen syftar även till att förtydliga vilka kulturhistoriska värden som byggnaden och dess närområde besitter samt att definiera de värdebärande karaktärsdragen. Avslutningsvis ges antikvariska rekommendationer för hur man bör förhålla sig till platsens och byggnadens kulturhistoriska värden i det fortsatta projekterings- och planarbetet.

Den kulturhistoriska utredningen har sammanställts av byggnadsantikvarie Veronica Olofsson vid Jönköpings läns museum på uppdrag av Tekniska kontorets fastighetsavdelning vid Jönköpings kommun. Arbetet har omfattat en översiktlig genomgång av historiskt material i form av ritningar, äldre foton, kartor och litteratur samt besiktning på plats den 27 februari 2023

Aktuell skyddsstatus

Byggnaden saknar skydd i detaljplan. Gällande detaljplan för fastigheten Världen 1 är en stadsplan fastställd 1964, vilken upprättades i syfte att möjliggöra uppförandet av Rosengårdens äldreboende. Kvarteret hade då benämningen Vårblomman. Stadsplanen medger att en byggnad för allmänt ändamål med sju meters byggnadshöjd får uppföras på platsen.

Om kulturhistorisk värdering och lagstiftning

Lagstiftning

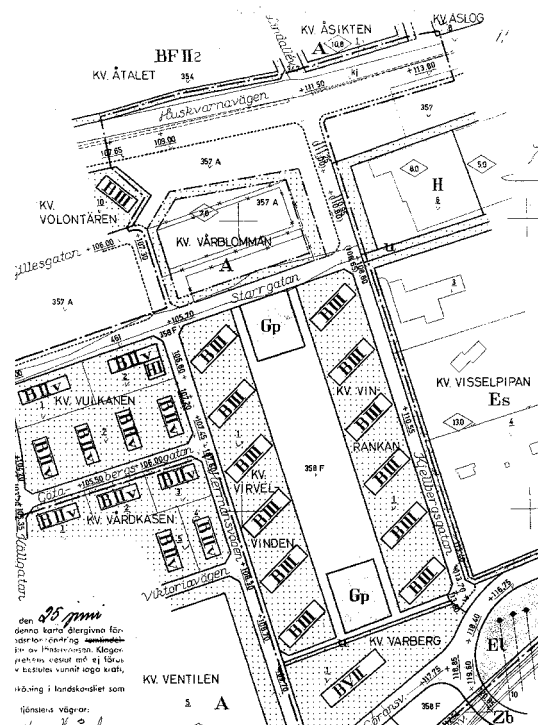
Inom kulturmiljöområdet är det framförallt tre olika lagar som reglerar den enskildes och samhällets rättigheter och skyldigheter – det är plan- och bygglagen (PBL), kulturmiljölagen (KML) och miljöbalken (MB). Nedan redovisas endast PBL, eftersom det är den lagstiftning som reglerar kulturmiljön inom det aktuella utredningsområdet.

Rosengårdens äldreboende i februari 2023. Här ses entréfasaden som vetter mot norr och den förbipasserande Huskvarnavägen.

Fastigheten Världen 1.

Utsnitt ur gällande detaljplan från 1964, upprättad i syfte att möjliggöra byggnation av ett äldreboende på aktuell fastighet, då benämnd kv Vårblomman. .

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (PBL) är den lag som kommunerna har att förhålla sig till vad gäller planering och lovgivning. Vikten av att ta hänsyn till kulturvärden betonas generellt (2 kap 3, 4, 6§§), i översikts- och detaljplaner (3 kap 4,5 §§, 4 kap 13, 17 §§) och vad gäller kraven på byggnadsverk m.m. och bygglov (8 kap, 9 kap 2§). Vid tillämpningen av lagen gäller att byggnadsnämnden ska göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen.

Underhåll

Generellt gäller att byggnadsverk skall underhållas och att detta underhåll skall anpassas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 14 §).

Ändring

Vid ändring av en byggnad skall åtgärderna göras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 17 §). Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad anpassas och avsteg får göras.

Förvanskning

Lagstiftningen omfattar även ett förvanskningsförbud. En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §).

Rivning

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte rivas (PBL 9 kap 34 §).

Bygglov

Om någon planerar att ändra en byggnad kan det vara aktuellt att ansöka om bygglov. Bygglov skall exempelvis sökas om ”byggnaden byter färg, fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller byggnadens yttre utseende avsevärt påverkas på annat sätt” (PBL 9 kap 2§). Detta gäller främst inom detaljplanelagt område.

Kulturhistorisk värdering och karaktärisering

En byggnads och ett bebyggelseområdes karaktärsdrag är en hänvisning till plan- och bygglagens (PBL) 2 kap 6 § som anger att hänsyn ska tas till karaktärsdrag för att värna bebyggelsens kulturhistoriska värden. En kulturhistorisk karaktärisering syftar till att ange vilka de kulturhistoriska karaktärsdragen är, så att dessa kan värnas särskilt vid ändring i enlighet med PBL 8 kap. 17 §. Som utgångspunkt för karaktäriseringen har Boverkets ”Checklista karaktärsdrag” använts.

En byggnads eller ett bebyggelseområdes kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. 2 kap 6 §, 8 kap. 9 § och 13 §§. Värdering i föreliggande underlag utgår från en värderingsmodell som beskrivs i boken ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” av Axel Unnerbäck. Enligt denna modell bygger det kulturhistoriska värdet på dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden.

Historik

Herrgården Rosenlund och kronogården Österängen

Stadsdelen Rosenlund har framförallt växt fram på tidigare jordbruksmarker tillhörande den privatägda jordbruksegendomen med samma namn och till viss del på marker hörande till kronogården Österängen.

Huvudbyggnaden till Rosenlunds herrgård uppfördes 1788 av hovrättsrådet Gustaf Mauritz Posse och hans hustru Fredrika Ehrenpreus. Det fanns ingen tidigare herrgårdsanläggning att ta hänsyn till på platsen, utan herrgårdsanläggningen uppfördes på jungfrulig mark. Rosenlund uppfördes som en tidstypisk herrgårdsanläggning med huvudbyggnad, bostadshus för arbetarna och en mängd ekonomibyggnader och med ägorna samlade runt gården.

Kronogården Österängens gårdsbebyggelse låg vid nuvarande avfarten från motorvägen E4 till bostadsområdet Österängen.

Utsnitt från en karta upprättad 1821 över trakten kring Jönköpings stad. På kartan ses Rosenlunds herrgård och dess omgivande ägor. Den förbipasserande landsvägen vidare mot Gränna och Stockholm följer dagens Huskvarnavägen. Den svarta ringen markerar placeringen av Rosengårdens äldreboende.

Sedan kommunen övertagit huvudbyggnaden vid Rosenlunds herrgård inrättades den 1948 till ungdomsgård. Därefter kom den att inhysa en folkhögskola. Den gamla herrgårdsbyggnaden restaurerades mellan 2015 och 2017 och används idag av kommunen för konferensverksamhet. Fotot är taget 2018. Foto: Anders Franzén, Jönköpings läns museum.

Gården var förhållandevis stor och flera familjer anställda, vilka bodde i statarlängor i anslutning till gården.

Genom området passerade den gamla landsvägen mot Gränna och vidare mot Stockholm.

Staden växer

Jönköpings stad expanderade kraftigt under 1800-talet och under seklets sista årtionden uppstod även bebyggelse utanför stadens gränser. För att stävja den oreglerade förstadsbebyggelsen lät staden kring sekelskiftet 1900 köpa upp flera markområden i dess närhet. Den privata egendomen Rosenlund vid Vätternstranden låg alldeles öster om stadsgränsen och köptes in av staden 1906, innan någon oreglerad bebyggelse börjat växa fram i området. Säljaren, som var vice häradshövdingen Gustaf Lindman, behöll dock huvudbyggnaden och förband sig att arrendera egendomen under de kommande tio åren. År 1936 köpte staden även huvudbyggnaden.

Utöver Rosenlunds herrgård fanns vid sekelskiftet 1900 även en privatägd villa i området, villa Solvik. Villan hade uppförts 1899 av vice häradshövding Nils Frick. Tomten hade styckats av från Rosenlunds herrgård och låg några hundra meter norr om herrgården.

Rosenlundsområdet planläggs

Uppdraget att planlägga Jönköpings ytterområden gavs åt Stockholmsarkitekten P O Hallman som vid denna tid upprättade flera stadsplaner i landet. Den nya stadsplanen fastställdes 1913 och avsåg i första hand att skapa villastads- och egnahemsområden inom de aktuella områdena. Stadsplanen utmärktes av slingrande gator och oregelbundna kvartersformer som följde terrängen, helt enligt rådande stadsplaneideal. Det var dock litet av Hallmans plan som hann realiseras i Rosenlundsområdet. Redan 1924 togs en ny modifierad stadsplan fram av stadsingenjör Albert Lilienberg. Anledningen till att en ny stadsplan togs fram så snart var att man ansåg att kvarteren gjorts för små, gatorna för breda och tomterna onödigt spetsvinkliga i den tidigare stadsplanen.

Utsnitt ur Hallmans stadsplan från 1913. Platsen för Rosengårdens äldreboende är markerad med en svart ring. Lite av Hallmans plan kom att förverkligas i området.

Utbyggnadstakten i Rosenlundsområdet gick inledningsvis förhållandevis långsamt, men på 1920-talet tilltog byggnationen i området. Ett epidemisjukhus anlades i områdets sydvästra del i början av 1920-talet. Pensionärshemmet Lindgården, byggt av Stiftelsen Anna Kjellbergs minne, stod klart 1922 alldeles öster om Rosenlunds herrgårdspark. Vid samma tid började även bostadsområdet norr om Huskvarnavägen och öster om herrgården att bebyggas, i huvudsak med egnahemspräglade enbostadshus men även med inslag av mindre flerbostadshus. Området förtätades sedan ytterligare under 1930–1960-talen.

Kronogården Österängen köptes in av staden 1936 och under 1940-talet började området mellan Huskvarnavägen i norr och järnvägen i sydöst att bebyggas. Här uppfördes flera byggnader för småindustriell verksamhet. I den sydvästra delen uppfördes under 1940–1950-talen bostadsbebyggelse i form av flerbostadshus och friliggande enbostadshus samt en skola.

Utsnitt av ekonomiska kartan från 1955. Området har börjat bebyggas. Platsen där Rosengårdens äldreboende senare kom att uppföras är markerad med en svart ring.

År 1956 anordnade staden en arkitekttävling för Rosenlundsområdet och samma år antog stadsfullmäktige en principplan för området. Rosenlundshallen invigdes 1958 och ansågs vara landets första konstfrusna inomhushall. Samma år anlades en campingplats på Rosenlundsbankarna. Året därpå hölls den första lantbruksmässan på Rosenlundsfältet i modern regi, vilken blev startpunkten för det som kom att utvecklas till mässanläggningen Elmia. År 1966 öppnade simhallen Rosenlundsbadet.

FAKTA**Omhändertagande av äldre**

Byggnadstyper för omhändertagande av samhällets sjuka och äldre har varierat genom tiderna. Under 1800-talet skapades nya former för omhändertagandet. I landsbygdskommunerna inrättades fattiggårdar och i städerna s.k. arbetsinrättningar. Inom de högre samhällsklasserna löstes problemet med sjuka eller äldre genom att särskilda hem för pauvres honteux skapades. Standarden var mycket högre än motsvarande kommunala fattigvårdsinrättningar. Dessa hem kom under 1800-talet att bli stilbildande för den kommunala fattigvården. Begreppet fattighus började sakta gallras ut till förmån för ålderdomshem. Under tidigt 1900-tal vidareutvecklades ålderdomshemmet som byggnadstyp. Genom en ny fattigvårdslag 1918 ålades kommunerna att uppföra särskilda byggnader för ansvaret om mindre bemedlade i samhället, såsom ålderdomshem, barnhem och hem för sjuka.

År 1947 fattades beslut om att ålderdomshemmen skulle skiljas från fattigvården och istället bli inackorderingshem för äldre. Beslutet var till stor del en följd av det föregående årets beslut om den nya folkpensionen. Förändringen blev omdebatterad, men utformningen av omsorgen gick nu mot en större respekt för den äldres personliga integritet och individuella behov. Ansvaret för vården av kroniskt sjuka flyttades 1951 över till landstingen, varför sjukavdelningar inte längre behövdes vid ålderdomshemmen.

Under 1950- och 1960-talen fick ålderdomshemmen allt högre boendestandard. Man strävade nu efter att göra ålderdomshemmen mer hemlika och det blev nu möjligt att kunna ta med sig delar av sitt bohem. Ålderdomshemmen blev samtidigt större, ofta med 100 platser eller fler. Nya byggnadstyper utvecklades enligt två huvudriktningar, å ena sidan kollektivt boende med service (ålderdomshem), och å andra sidan ett självständigt boende med möjlighet till gemensam service (servicehus), eller med viss gemensam service (pensionärslägenhet). I början av 1970-talet kom även lösningen med äldre som fick hjälp i sina hem.

Riksettan hade kvar sin dragning genom Jönköping och utmed Huskvarnavägen ända fram till 1970-talet. Sedan riksvägen fått en ny sträckning genom E4:ans nya dragning, fick Rosenlundsområdet en betydligt lägre trafikintensitet.

Ålderdomshemmen i Jönköping

Under tidigt 1900-tal förändrades synen på omhändertagandet av äldre. I Jönköping samlades vid denna tid ännu stadens äldre tillsammans med mindre bemedlade och sjuka vid stadens fattigvårdsinrättning som uppförts 1871 vid Barnarpsgatan. År 1918 kom en ny fattigvårdslag vilken angav att varje kommun var skyldig att inrätta ett ålderdomshem.

I Jönköping utsågs en byggnadskommitté för att utreda frågan om ålderdomshem. År 1930 presenterade kommittén ett förslag på ett ålderdomshem i Rosenlundsområdet. Förslaget kom dock aldrig att förverkligas. Det kom att dröja ända fram till 1947 innan Jönköpings stads första ålderdomshem stod färdigt att tas i bruk, Junegården på Gråshagen. Anläggningen bestod av ålderdomshem, vårdhem och försörjningshem. Ålderdomshemmet ansågs vara föredömlig och användes som förlaga av andra kommuner.

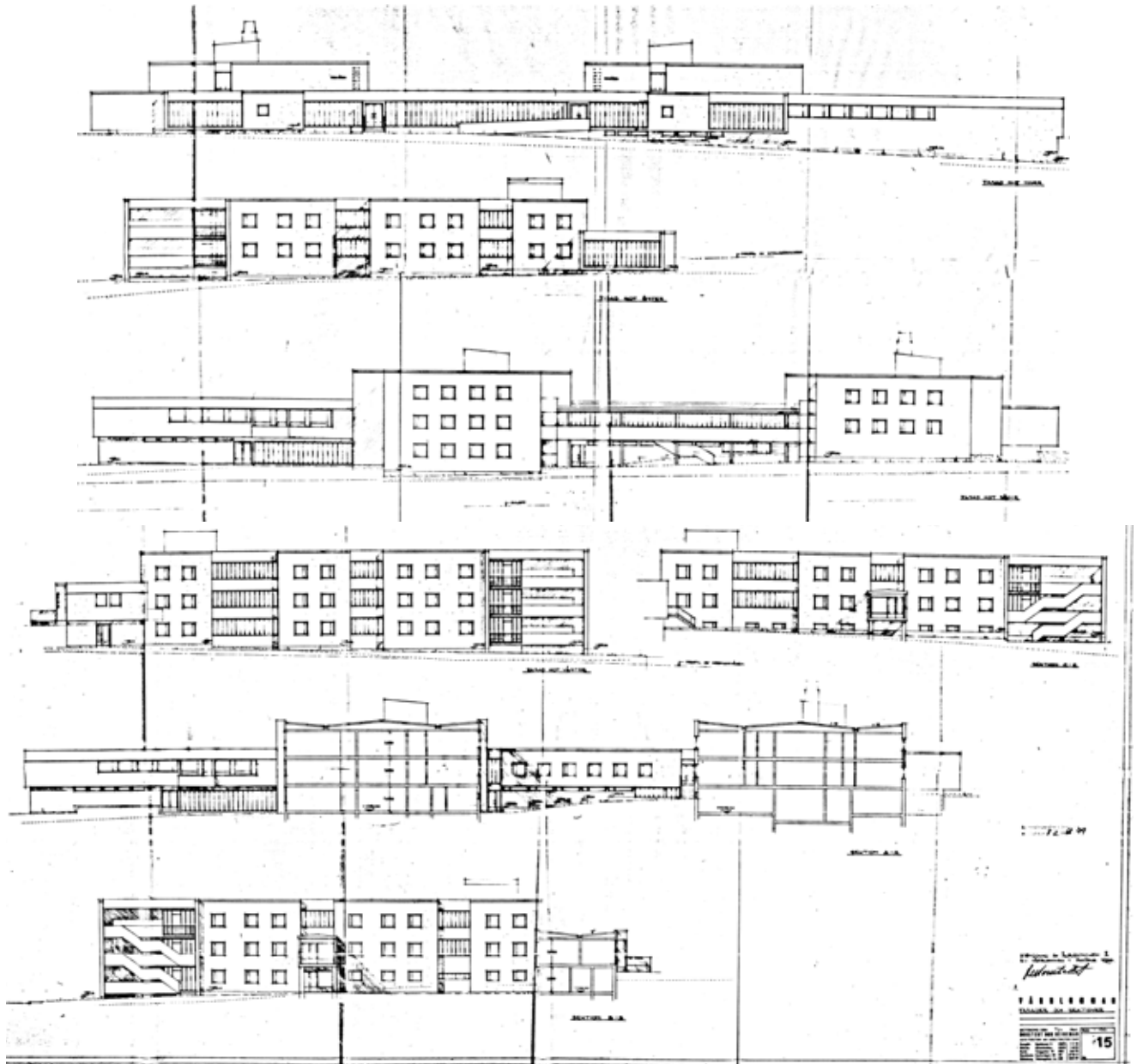
Under tidigt 1960-tal var behovet av ytterligare boendeplatser för äldre åter stort och 1966 stod Jönköpings andra ålderdomshem klart att tas i bruk, Rosengårdens ålderdomshem i Rosenlundsområdet. Anläggningen hade plats för 85 boende. Rosengården hade ingen vårdavdelning, utan var endast avsett för äldre personer utan behov av sjukhusvård, men som ändå behövde personlig omvårdnad.

Äldreomsorgen fortsatte att utvecklas och när Jönköpings tredje ålderdomshem Dalvikshöjden skulle byggas under sent 1960-tal utfördes det istället som ett s.k. servicehus. Här hade de boende egna små lägenheter med matlagningsmöjligheter.

Rosengårdens äldreboende

År 1963 hade ett förslag till ändring av stadsplanen upprättats i syfte att möjliggöra för ett nytt ålderdomshem. Ritningarna till Rosengårdens ålderdomshem, Jönköpings stads andra ålderdomshem, upprättades av arkitektkontoret Boustedt och Heineman arkitekter AB i Göteborg. Arkitektkontoret hade sedan 1950-talet specialiserat sig på ålderdomshem och ritat ett stort antal runt om i landet.

Bygglovsritningarna sändes in i juni 1964 och knappt två år senare, den 15 mars 1966, kunde ålderdomshemmet slutbesiktigas. Byggtreprenör var Jönköpingsfirman AB Stellan Dahlström. Anläggningen uppfördes med två större byggnadskroppar mot söder i tre respektive två våningar. Eftersom tomtmarken var sluttande, utfördes det nedersta våningsplanet som en suterrängvåning. Dessa byggnadsvolymer var mot norr sammankopplade av en envåningsbyggnad dit huvudentrén, kök, matsal, hobbyrum, bibliotek, kiosk och expeditiionslokaler var förlagda. Det fanns även en förbindel-

Fasad- och sektionsritningar upprättade 1964 av arkitektkontoret Boustedt och Heineman. På ritningarna ses anläggningens samtliga fasader och det blir tydligt hur arkitekterna strävat efter att uppnå variation genom olika volymer och olika fasaduttryck. Notera att likartade fönsterpartier som idag endast återfinns på entréfasaden, då även fanns på fasaderna till boendevolymer och gav ljus åt gemensamhetsutrymmen.

Odaterat foto taget från söder. Här ses den förbindelsegång som ursprungligen förband de två södra byggnadsvolymer med varandra. Foto: Rosengårdens äldreboende.

FAKTA**Arkitekterna Boustedt och Heineman**

Arkitektkontoret Boustedt och Heineman AB drevs under åren 1951 till 1970 av de två arkitekterna Bo Boustedt (1912-2001) och Hans-Erland Heineman (1919-2003).

Boustedt hade fått sin utbildning på Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. Han var under sent 1940-tal anställd som stadsarkitekt i Skara och hade parallellt även egen verksamhet. Heineman hade fått sin utbildning genom Kungliga Tekniska Högskolan och Kungliga Konsthögskolan i Stockholm samt i Paris. De två arkitekterna träffade varandra när Heineman under något år i början av 1950-talet var stadsarkitekt i grannstaden Skövde.

I det gemensamma arkitektkontoret kom de att få många uppdrag inom of-
fentlig förvaltning, med såväl skolor och hotell som kulturhus och ålderdomshem. Under 1960-talet kom de att särskilt specialisera sig på ålderdomshem. Under sin verksamhets tid lät de rita ett 300-tal ålderdomshem runt om i landet och även hålla flera föreläsningar i USA om svenska ålderdomshem. Tillgänglighet kom att bli en viktig tanke i deras arkitektur och de var även bland de första att tillämpa det mobila kontoret.

Några exempel på andra ålderdomshem som de ritat är Vetlanda ålderdomshem (Tomasgården 1959), Munkedals ålderdomshem (1957), Kungsbacka ålderdomshem (1961), Skövde ålderdomshem (1963) och Hammarstrands ålderdomshem (1964).

segång mot söder, vilken förband mellanvåningarna i de två södra volymerna med varandra. Förbindelsegången vilade på pelare så att det fortfarande var möjligt att röra sig fritt på hela innergården.

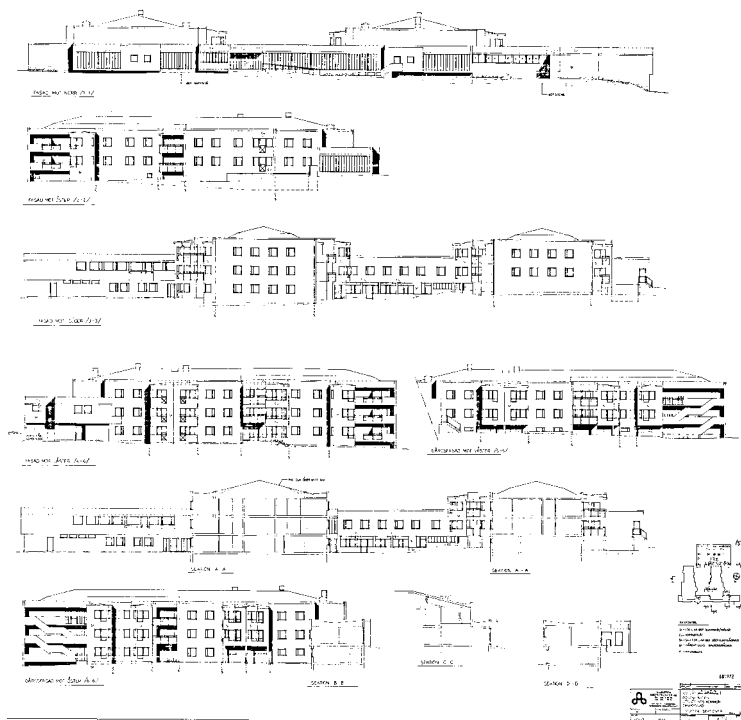
Våren 1966 kunde de första boende flytta in i byggnaden. Ålderdomshemmets 85 boendeplatser var fördelade på fem avdelningar, en på varje våningsplan i de två byggnadskropparna mot söder. De boende hade ett eget bostadsrum med toalett med en boendeyta på 18 kvm. På varje avdelning fanns även ett gemensamt duschutrymme, avdelningskök, matrum/allrum, förråd och personalutrymmen. Varje avdelning hade även tillgång till en gemensam balkong.

Rosengården byggs om

I början av 1990-talet var ålderdomshemmet i behov av renovering. Ytskikten var slitna och boenderummen ansågs vara för små samt saknade duschutrymme. Ombyggnadsritningarna upprättades av A-gruppen arkitektkontor i Jönköping. Antalet boenderum som inför ombyggnationen var 83, minskades nu till 67 stycken. Genom omdisposition av planlösningen och burspråksliknade tillbyggnader fick boenderummen nu större boendeytor på mellan 28-35 kvm, att jämför med tidigare 18 kvm. Varje rum försågs med ett eget badrum

Interiörbilder före 1994 års renovering. Här ses bl.a. ett avdelningskök med tidstypisk skåpsinredning. Notera de låsbara skåpen för boendes värdesaker. Foto: Rosengårdens äldreboende.

med dusch. Ytskikt och fast inredning förnyades. Anläggningen fick även en ny huvudentré och delvis förändrad fönstersättning. Förbindelsegången mellan de två byggnadsvolymerna mot söder revs och ersattes med stora balkonger.

Sedan 1990-talets ombyggnad har endast mindre renoveringar utförts, vilka övervägande syftat till att förnya invändiga ytskikt. Rampen till huvudentrén har också byggts om. Köket och de boendrum som är förlagda till anläggningen östligaste del är sedan omkring 2017 utdömda och används inte längre.

Beskrivning

Närområdet

Rosengårdens ålderdomshem ligger i stadsdelen Rosenlund i Jönköping, cirka tre kilometer öster om Jönköpings Resecentrum. Precis norr om fastigheten går Huskvarnavägen och utmed vägen

Ovan: Foto från 1995 av den nya huvudentrén med tillhörande svängd ramp belagd med skiffer. Denna ramp har i sen tid ersatts av en ny ramp med asfaltsbeläggning. Foto: Rosengårdens äldreboende.

Till vänster: Ombyggnadsritningarna från 1994 upprättade av A-gruppen arkitektkontor. Den omfattande ombyggnationen innebar bl.a. att anläggningen fick en ny entré, ändrad planlösning och flera nya tillbyggnader.

Till vänster: Huskvarnavägen passerar norr om äldreboendet. Mellan gatan och anläggningen finns ett parkliknande grönområde.

Nedan: Söder om äldreboendet finns ett område med flerbostadshus uppförda under 1940-talet. Husen är placerade på var sida om ett långsträckt grönområde. I de tidiga stadsplanerna var här tänkt att anläggas en väg.

norra sida ligger huvudbyggnaden till Rosenlunds herrgård och Rosarium. Mellan Huskvarnavägen och äldreboendet finns en parkliknande grönyta. Mot väster och söder ligger områden med lamellhus från 1940–1950-talen. Mot öster ligger Ungdomens hus som drivs av KFUM och byggnader av småindustriell karaktär.

Överst: Anläggningen sedd från Hermansvägen i väster. Här finns en parkliknande grönyta.

Ovan: Huvudentrén med den i sen tid tillkomna rampen.

Ovan höger: Entréfasaden sedd från nordväst. I den del av byggnaden som ses närmast i bild är kök och matsal inrymda.

Höger: Äldreboendet sett från söder. Mellan de tre byggnadsvolymer bildas en öppen innergård.

Byggnadens exteriör

Anläggningen som inrymmer Rosengården äldreboende består av tre byggnadsvolymer grupperade likt ett U. Mot norr finns en envåningsbyggnad som ligger parallellt med Huskvarnavägen, till vilken huvudentrén är förlagd. Mot söder finns två större byggnadsvolymer i två respektive tre våningar. Eftersom tomtmarken sluttar något mot väster är det nedersta våningsplanet utfört som en suterrängvåning, vilken i den västra delen ligger ovan mark och i den östra är utförd som en källarvåning. Byggnaderna är uppförda med en stomme av tegel. Fasaderna är slammade och avfärgade i en vit kulör. Byggnaden vilar på en sockel klädd med mörkgrå skifferplattor.

Entrébyggnaden har ett plant tak, medan de södra byggnadskropparna har ett svagt lutande valmtak. Taken är täckta av papp.

Längs takfoten löper en sarg av falsad kopparplåt. På vissa fasadpartider är denna sarg bred och tydligt markerad.

Entrén är förlagd till en välvd tillbyggnad vid den norra fasaden, vilken tillkom vid 1990-talets ombyggnad. Porten är av aluminium. Entrébyggnaden har stora fönsterpartier med en indelning av höga, smala fönster som sträcker sig från golv till tak. Fönstren är utförda av aluminium och tillkomna på 1990-talet, men har ett likartat utseende som ursprungsfönstren. Boenderummens fönster är de ursprungliga av trä med en större sidohängd båge och en smalare vädringsluft. Samtliga fönster har en blekt röd kulör.

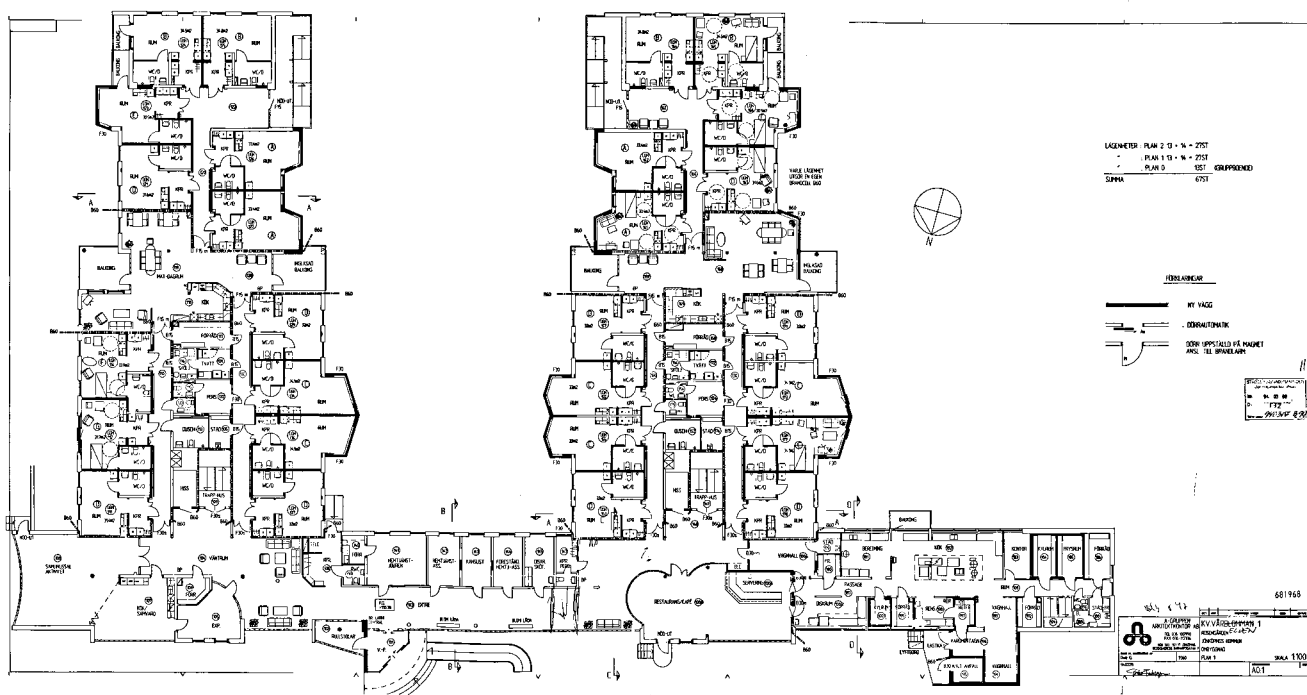
Boendeavdelningarna är förlagda till de södra byggnadsvolymer. Fasaderna på dessa volymer försågs på 1990-talet med ett flertal burspråksliknande tillbyggnader och balkonger. På fotot längst ned till vänster ses de ursprungliga balkongerna med betongräcken. Dessa balkonger nåddes tidigare från ett gemensamt utrymme på avdelningen. Den mittersta bilden visar de nya balkongerna.

De södra byggnadskropparna har flera utskjutande fasadpartier, likt burspråk, mot väster respektive öster. Dessa tillkom på 1990-talet och utmärker sig då de slammade tegelfasaderna har en något annan karaktär. Det finns även balkonger med räcken med härdat glas och fasadglas på dessa fasader, även de tillkomna på 1990-talet. Balkongerna och de flesta tillbyggnaderna vilar på gjutna betongstolpar i första våningsplanet. Längst söderut på

gårdsfasaderna finns utvändiga trappor med betongräcken med marmorkross, vilka är ursprungliga. På de fasader som vetter mot gatan, dvs mot väster respektive öster, finns ursprungliga balkonger med betongräcken med yta av marmorkross.

Mellan de tre byggnadsvolymer skapas mot söder en gemensam innergård, vilken utgörs av en sammanhängande gräsyta med några låga planterade träd och häckar. Utmed asfalterade gångar finns sittbänkar utplacerade. Innergården är mot gatan i söder försedd med ett staket med Gunnebstängsel. Det finns ytterligare en gårdsyta väster om anläggningen. Denna är utformad på ett likartat sätt.

Planritning av plan 1 efter 1990-talets ombyggnad. I den långsträckt byggnadsdelen på ritningens nedre del finns foajé, kontorsutrymmen, kök, matsal och samlingssal. I de två volymer på ritningens övre del ses två av boendeavdelningarna.

Den långsträckta foajén. Till höger ses kontorsutrymmena liggande på rad.

Byggnadens interiör

Äldreboendets interiörer präglas övervägande av 1990-talets ombyggnation och senare ytskiktsrenoveringar. Anläggningen inrymmer fem boendeavdelningar, varav en är en demensavdelning. Samtliga avdelningar nås från den gemensamma entrébyggnaden mot norr. Här finns en större foajé med golv täckt av terrakotafärgade terrazzoplattor, vävklädda väggar målade i vitt och ett akustiktak. Det finns flera runda betongstolpar och ett antal av dessa är klädda med mosaik i en grå färgskala. Väggpartierna närmast hissar och trapphus är också klädda med denna mosaik. Från foajén nås samlingssalen Träffpunkten som ligger mot öster och den tidigare matsalen samt köket åt väster. Köket upphörde att användas omkring 2018 och står idag tomt. Matsalen fungerar som aktivitetsrum. Från foajén nås även kontorslokaler och trappor samt hiss till de övriga våningsplanen.

Till vänster: Foajén upplevs ljus tack vara de stora fönsterpartierna mot norr. Här finns flera olika sittmöbler utplacerade.

Ovan: Från foajén nås trapphus och hiss till övriga våningsplan. Väggar är här klädda med mosaik.

Nedan vänster: Den tidigare matsalen, som ses på bilden till vänster, används numera som aktivitetsrum.

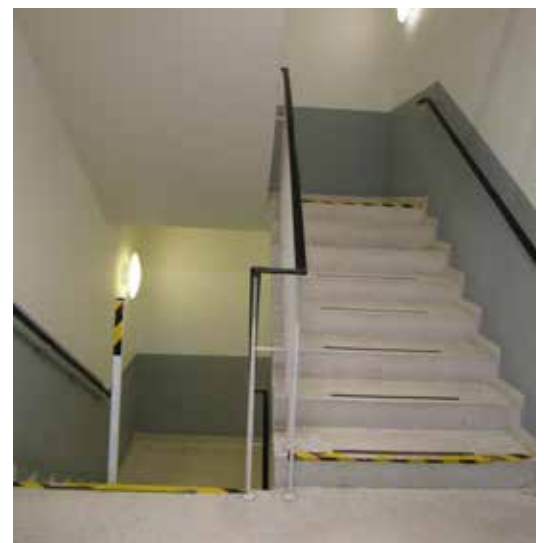
Nedan: Köket har dömts ut och används inte längre.

Trapphusen har en förhållandevis enkel utformning med gjutna trappor med terrazzo och svarta smidesräcken.

Det nedersta våningsplanet utgör en källarvåning i anläggningens östra del. Här finns skyddsrum, driftsutrymmen, förråd och omklädningsrum. Våningsplanets östra del ligger ovan mark och inrymmer en demensavdelning med elva boenderum. På de övriga våningsplanen i de södra byggnadskropparna ligger ytterligare fyra avdelningar med 13 eller 14 boenderum.

Samtliga boendeavdelningar är i stort utformade på ett likartat sätt, med två längsgående korridorer där boenderummen ligger i de yttre delarna och förråd, tvättstuga och kök i den inre delen. Mitt på våningsplanet finns ett gemensamt allrum med matsalsmöblemang, TV-hörna och soffor. Korridorer och gemensamhetsutrymmen har golv med linoleummatta, vävklädda, ljusst målade väggar och sänkta akustiktak. Dörrarna till boenderummen består av laminerade trädörrar, men enstaka ursprungliga trädörrar med furufanér förekommer

Ett av trapphusen med gjutna terrazzotrappor och enkla smidesräcken.

Interiörbilder från avdelningarnas gemensamhetsutrymmen.

Boenderummen som är mellan 28 och 35 kvm stora består av ett rum med pentry och ett badrum. Golven är täckta med vinylmattor, väggarna är tapetserade och taken släta och vitmålade. Vissa rum har endast öppningsbara fönster, andra franska balkonger eller vanlig balkong.

Kulturhistorisk värdering och karaktärisering

Rosengårdens äldreboende uppfördes i ett skede när Rosenlundsområdet genomgick en expansiv fas. Anläggningen berättar om 1960-talets stadsutveckling och har på så vis ett stads- och samhällshistoriskt värde. 1960-talet var en tid som såväl lokalt som nationellt präglades av stadsomvandling, storskalighet, förtätning och nybyggnation på tidigare åkermark i städernas ytterområden. Ålderdomshemmet uppfördes på en plats söder om Huskvarnavägen, en yta som fram till dess utgjort en förlängning av den parkmiljö som anlagts mellan de närliggande kvarterens flerbostadshus. I stadsplan från tidigt 1950-tal fanns planer på att anlägga en gata genom området. Sedan äldreboendet uppförts bröts det nord-sydliga grönstråk som funnits i området fram till dess. Markytan norr om äldreboendet uppläts delvis för parkering, men iordningställdes i övrigt som en anlagd parkmiljö.

Rosengårdens äldreboende besitter även ett socialhistoriskt värde. Byggnadstyperna för omhändertagande av äldre utvecklades snabbt under hela 1900-talet och i synnerhet under 1950–1960-talen. Rosengårdens äldreboende berättar om en tid då ålderdomshemmen och antalet boendeplatser ökade kraftigt i hela landet. En tid då det uppstod såväl projektörer som arkitekter specialiserade på ålderdomshem. Rosengården, som var Jönköpings andra renodlade ålderdomshem, speglar tidens ideal gällande boenden för äldre. Den förhållandevis stora anläggningen med uppdelning i flera volymer med variation i våningsantal, liksom omväxlingen i planlösning och material för att förta intrycket av korridorernas längd, enkel-

rummen med egen toalett och att tillgängligheten beaktats mer långtgående än tidigare – utgör alla tidstypiska detaljer för tidens ålderdomshem.

Byggnaden som sådan har även arkitektoniska värden. Likt många andra offentliga byggnader som uppfördes vid 1900-talets mitt, präglas Rosengårdens äldreboende av en genomarbetad arkitektonisk gestaltning och gedigna material. Anläggningen präglas av en uppdelning i flera olika byggnadsvolymer, tydligt anpassade till den befintliga terrängen. Fasadernas materialval med skiffer, slammat tegel och kopparplåt, genomsyras av kvalitet. Att bygg-

Ovan: Gedigna fasadmaterial i form av skiffer, slammat tegel och kopparplåt. De sentida aluminiumfönstren förtar dock intrycket något.

Till vänster: De utvändiga trapporna med betongräcken utgör ett dekorativt inslag på gårdsfasaderna. Såväl trappräckena som balkongräckena är utförda av betong med yta av marmorkross.

I foajén är golvet täckt av terrazzo-klinker och vissa väggpartier och pelare är klädda med mosaik.

naden ritats av det välrenommerade arkitektkontoret Boustedt och Heineman som var specialiserade på ålderdomshem, utgör ett förstärkande värde. Den arkitektoniska ursprungs-karak-tären har dock förvanskats i samband med 1990-talets ombyggnad, vilken förtagit delar av byggnadens originalvärden och påverkat de sammantagna kulturhistoriska värdena. Det är särskilt tydligt i interiören, vilken har få originaldetaljer bevarade.

Följande karaktärsdrag är värdebärande:

Tomten

- De olika marknivåerna som berättar om platsens ursprungliga förutsättningar.

Exteriören

- Byggnadens anpassning till tomtens marknivåer.
- Byggnadens volym med tre sammankopplade byggnadsvolymer formade likt ett U.
- Den skifferklädda sockeln.
- De slammade tegelfasaderna målade i en vit kulör.
- Yttertakets form och papptäckning med sarg av kopparplåt.
- De ursprungliga balkongerna och utvändiga trapporna med räcken av betong med marmorkross.
- Fönstersättningen.

Interiören

- Det terrazzotäckta golvet och de mosaikklädda väggpartierna i foajén.
- Trapphusen med terrazzotrappor och smidesräcken.

Antikvariska rekommendationer

Rosengårdens äldreboende har vissa kulturhistoriska värden, men dessa bedöms inte vara tillräckligt höga för att byggnaden ska kunna betraktas som en sådan särskilt värdefull byggnad som anges i plan- och bygglagens (PBL) bestämmelser (8 kap. 13 §).

Ur antikvarisk synpunkt vore det likväl värdefullt om byggnaden kunde bevaras och att man i första hand övervägde en varsam om- och tillbyggnad där man tog hänsyn till de kulturvärden och värdebärande karaktärsdrag som presenterats ovan. Enligt bestämmelser i PBL ska ändring av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (8 kap. 17 §).

Verksamhetens behov på äldreboenden förändras med tiden och nya krav ställs på byggnaderna. Många av de ålderdomshem som uppfördes under den expansiva perioden under 1950–1960-talen är idag rivna, förvanskade eller ombyggda för en helt annan verksamhet. De kvarvarande anläggningarna representerar därmed en

tidstypisk byggnadstyp och arkitektur, som idag tenderar att bli alltmer ovanlig. Enligt PBL ska rivningslov endast ges om byggnaden inte bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värden (PBL 9 kap 34 §). Avvägning mellan byggnadens kulturhistoriska värden som talar för ett bevarande och en varsam förvaltning å ena sidan, och andra intressen som kan tala för en genomgripande ombyggnad eller rivning å den andra, är en grannliga uppgift som undandrar sig läns museets bedömning. Läns museet vill emellertid framhålla att byggnaden har vissa kulturhistoriska värden och att dessa åtminstone bör dokumenteras om en rivning blir aktuell.

En eventuell nybyggnation bör utföras med hänsyn till kringliggande bebyggelse och strukturer i området. Byggnaden bör anpassas till olika marknivåer som finns i området. En ny byggnad bör även genom placering, byggnadshöjd, skala, uppdelning i volymer förhålla sig till den omgivande bebyggelsen i kvarteret Volontären i väster samt kvarteren Virvelvinden och Vinrankan i söder.

En eventuell nybyggnad bör förhålla sig till den grönsstruktur som finns i området.

Rådande grönsstrukturer i området är också viktiga att beakta och förhålla sig till. En ny byggnad kan med fördel placeras och formuleras så att den ansluter till den grönsstruktur som finns mellan kvarteren Virvelvinden och Vinrankan i söder. Möjligen kan en ny innergård förläggas som en förlängning av detta grönområde. Den parkanläggning som idag finns mellan äldreboendet och Huskvarnavägen bör ur antikvarisk synpunkt bibehållas, så att eventuell ny bebyggelse håller ett avstånd till den kulturhistoriskt värdefulla miljön vid Rosenlunds herrgård och rosariet. Parken fyller även en funktion som en entré till den gröna miljön kring Rosenlunds herrgård. Parkområdet kan dock med fördel omgestaltas och försees med fler gångstråk, så att det får en tydligare koppling till sin omgivning.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2023-021
Beställare:..... Jönköpings kommun, Tekniska
kontorets fastighetsavdelning
Kontaktperson:..... Maria Bergström
Rapportansvarig:..... Veronica Olofsson
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Jönköpings kommun
Fastighetsbeteckning:..... Vårelden 1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Rosenlund och Värelden 1.

Fotografier från Rosenlundsområdet.

Statens centrum för arkitektur och design

Register över arkitekter. (www.kulturnav.org)

Rosengårdens äldreboende

Äldre fotografier förvarande i album.

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Ekonomisk karta över del av Jönköping, 1955. Akt: Huskvarna 7E1b55.

Jönköpings kommun

Förslag till ändring av stadsplanen för kvarteret Åtalet m.fl. å Rosenlunds- och Österängsområdena i Jönköping, 1950.

Förslag till ändring av stadsplanen för kvarteret Vårblomman m.fl. å Österängsområdet i Jönköping.

Tryckta källor och litteratur

Å6 och Ryhov, Ljungarum, Rosenlund, Vättersnäs, Österängen samt Ekhagen i Jönköping. Kulturhistorisk utredning och förslag till bevarandeprogram. Jönköpings läns museum rapport nr 25. Stadsarkitektkontoret, Jönköpings kommun.

Andersson, Jonas E. 2005. *Rum för äldre. Om arkitektur för äldre med demens och somatisk sjukdom.* Licentiatavhandling i Arkitektur. KTH Arkitektur och samhällsbyggnad, Stockholm.

Björk, Cecilia och Laila Reppen. 2000. *Så byggdes staden.* Svensk byggtjänst. Stockholm.

Franzén, Anders red. 2019. *Rosenlunds herrgård. Byggnader, park, landskap och människor.* Jönköpings läns museum.

Åberg, Göran red. 1984. *Jönköpings stads historia, del IV. De sista decennierna som stad.* Jönköpings kommuns kulturnämnd.

Åman, Anders. 1976. *Om den offentliga vården. Byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen. En arkitekturhistorisk undersökning.* LiberFörlag och Arkitekturmuseum. Stockholm.

Rosengårdens äldreboende stod klart 1966 i stadsdelen Rosenlund i Jönköping. Den tidstypiska anläggningen uppfördes efter ritnigar av den erfarna arkitektbyrå Boustedt och Heineman och hade 85 boendeplatser fördelat på fem avdelningar.

Äldreboendet står nu inför förändring. Området önskas att förtätas och såväl om- och tillbyggnad som nybyggnad övervägs. Den antikvariska utredningen är tänkt att fungera som ett underlag i det fortsatta arbetet.

